

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев А. А. Педагогика высшей школы (прикладная педагогика) : учеб. пособ. / А. А. Андреев. – М. : МЭСИ, 2000. – Ч. 2. – 163 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
3. Мудрик А. В. Социализация человека как проблема / А. В. Мудрик // Социальная педагогика. – 2005. – №4. – С. 47–57.
4. Сухомлинський В. О. Виховання без покарань / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : [у 5 т.]. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – 1977. – С. 670
5. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э.Эриксон ; [пер. с англ. ; общ. ред. и предисл. Толстых А. В.] – М. : “Прогресс”, 1996, – 344 с.

УДК 37.03

О. В. Лоук,

аспірант

(Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини)

РОЗВИВАЛЬНА ФУНКЦІЯ ВИХОВАННЯ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

Постановка проблеми. Виклики сучасного інформаційного суспільства орієнтують навчально-виховний процес на становлення особистості, здатної визначати мету своєї діяльності, планувати та добирати адекватні засоби досягнення цілей, здійснювати реалізацію діяльності та нести відповідальність за її наслідки перед собою та перед соціумом, самостійно приймати рішення. Відтак філософія освіти має забезпечити розуміння кожної дитини повноцінною особистістю, суб'єктом власного розвитку, реалізацію принципу максимального розкриття потенційних природних можливостей дитини та створення на цій основі необхідних умов для її становлення як особистості.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема розвитку та виховання особистості була в центрі уваги багатьох вчених минулого, зокрема мислителів епохи Просвітництва Й. Песталоцці, А. Дістервега, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковороди; пізніше – представників наукової думки Нового часу М. Пирогова, Л. Толстого, К. Ушинського. У ХХ столітті означені питання в своїх працях розглядали психологи С. Виготський, Г. Костюк, С. Рубінштейн; педагоги В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі та ін. Сучасні українські вчені І. Бех, О. Савченко, В. Кремень та ін. особливо увагу звертають не на дидактичний аспект освіти, а на розвивальний. У зв'язку з цим В. Кремень зазначає, що “нині, як ніколи раніше, прогресивність будь-якого суспільства визначається рівнем розвитку особистості. Цей самий чинник є головним важелем подальшого прогресу. А розвиток особистості в свою чергу забезпечується освітою” [13, с.2]. За О. Савченко, тенденції розвитку постіндустріального суспільства утверджують у теорії та практиці шкільної освіти наголос на ефективному проектуванні та реалізації розвивального та виховного потенціалу змісту освіти [26, с.103]. Отже, заслуговує на увагу

обґрунтування філософсько-педагогічних основ понять “розвиток” та “виховання” за нового бачення, що є **метою статті**.

Виклад основного матеріалу. Розгляд процесу розвитку людини дозволить визначити роль та місце виховання в цьому процесі. Вважаємо необхідним розглянути трактування поняття “розвиток”, що подано в лексикографічних джерелах. Педагогічний словник поняття “розвиток” тлумачить як “процес і результат якісних і кількісних змін у психіці людини, які характеризують її перехід від нижчих до вищих рівнів; мету й результат виховання” [22, с.262].

У філософській літературі поняття “розвиток” трактується як “характеристика якісних змін об’єктів, поява нових форм буття, інновацій та нововведень, що супроводжується перетворенням їх внутрішніх та зовнішніх зв’язків” [18, с.562]. Як філософська категорія поняття розвиток означає процес руху певних цілісних систем. Як правило, термін розвиток застосовується до тих систем, які в змозі самостійно, власними внутрішніми джерелами якісно перетворювати себе [17, с.660]. Однією з таких систем є людина як індивід, особистість, тому розглянемо трактування терміна “розвиток особистості”.

В Українському педагогічному енциклопедичному словникові подається таке тлумачення поняття “розвиток особистості”: “процес формування особистості як соціальної якості індивіда в результаті його соціалізації і виховання” [8, с. 404]. Маючи природні анатомо-фізіологічні передумови до становлення особистості, дитина в процесі соціалізації оволодіває дійсністю у власній діяльності за допомогою дорослих, що свідчить про те, що в розвитку особистості провідну роль відіграє виховання. Опіраючись на наявний досвід дитини, дорослі створюють умови по організації її діяльності з метою оволодіння новими знаннями, формами поведінки. У діяльності дитина керується системою притаманних їй мотивів. Передумовою й результатом розвитку виступають потреби [24, с. 331 – 332].

Вищесказане знаходить доведення у праці С. Шумана “Місце виховання в цілісному процесі розвитку особистості”. Дитина народжується з інтегрованою потребою, яка включає в себе біологічні потреби, потребу в розвитку та потребу в інших людях. Розглянемо цю потребу в динаміці її розвитку: потреба виникає як напруга; в результаті діяльності усвідомлюється людиною; усвідомлена потреба здійснює пошук предмета для її задоволення – опредмечена потреба (мотив-“ціль”); предмет-ціль здійснює пошук засобу; оволодіння знайденим засобом (мотив діяльності); власна діяльність для задоволення потреби (мотив-“ідеал”). Розвиваючись, потреба породжує певні мотиви, що забезпечує можливість досягнення цілей на кожній стадії розвитку. Звідси, індивідуальний розвиток дитини проходить такі стадії:

- 1) накопичення знань про предмети та їх призначення;
- 2) виділення дитиною себе серед інших людей, зародження діяльності та спілкування, отримання від оточуючих людей інформації про об’єкти зовнішнього світу;
- 3) стійка сформованість мотивів-“цілей”: або у власній діяльності отримує нові знання, вчиться їх застосовувати або пристосовує інших людей для задоволення своїх цілей. На цьому етапі стає зрозумілим,

особистістю чи людиною стане дитина. Особистістю С. Шуман вважає людину, для якої смыслом життя є сформоване суспільне благо; якщо ж смыслом життя є сформоване особисте благо, – то це просто людина. Смыслом життя в дитині від природи закладене суспільне благо – вона народжується, щоб творити себе, інших людей, соціум, планету. Тому найважливішою функцією вихователя є формування в дитини поняття про суспільне благо як смысл життя;

4) оволодіння засобами задоволення цілі шляхом розширення видів діяльності та спілкування;

5) вміння користуватися засобами (мотиви “реальнодіючі”);

6) формування мотивів-“ідеалів” (якостей людини) в результаті власної діяльності, спілкування, отримання результатів діяльності, тобто вміння здійснювати саморозвиток залежно від сформованості смыслу життя. Для особистості характерним є залучення до діяльності, розвитку інтелекту, мислення, творчих здібностей, працелюбності, що дає можливість стати творцем. У людини, смыслом життя якої є особисте благо, біологічні потреби, будуть розвиватися якості, спрямовані проти людей. Звідси С. Шуман під розвитком розуміє “переведення з рівня розвитку бути людиною та жити в людському суспільстві на інший, наступний” [29, с. 29], тобто до сформованості певної якості особистості. Отже, особистістю є людина – носій прогресивного розвитку.

З означеного вище стає зрозумілим, що розвиток особистості можливий у рамках особистісно орієнтованого підходу у вихованні, оскільки передбачає усвідомлення дитиною себе як особистості. Підтвердженням цьому є думка І. Беґа: “Особистісно орієнтоване виховання спрямоване на реалізацію сутності природи суб’єкта, якій відповідають цінності служіння, коли основним життєвим ставленням виявляється любов до інших людей” [3, с. 38].

О. Вишневський зазначає, що потреба і можливість розвитку з’являється в тому випадку, коли можливості організму неспроможні без певних зусиль досягти мети, тобто за умови розв’язання суперечностей між потребами й можливостями. Опинившись перед труднощами, людина змушена мобілізувати додаткові зусилля, що супроводжується певним напруженням, яке веде до посилення енергопотенціалу [19, с. 81]. Оскільки процес розвитку відбувається через розв’язання внутрішніх протиріч, його можна вважати саморозвитком, який здійснюється на основі усвідомлення своїх досягнень та недоліків [17, с.660].

Факторами розвитку особистості є: виховне середовище (сукупність соціально-ціннісних обставин, які впливають на особистісний розвиток дитини та сприяють її входженню в сучасну культуру), до змісту якого входять: предметно-просторове оточення, соціально-поведінкове оточення, оточення подій та інформації; створює образ світу; діяльність – активна форма відношення суб’єкта до об’єкта, яка дозволяє проникнути в глибину образу світу, зрозуміти сутність предметів та явищ, оцінити їх, тобто в процесі діяльності з’являються новоутворення в особистісній структурі. Особливим видом діяльності є спілкування як взаємодія суб’єктів, цінність якого полягає в задоволенні, яке отримують суб’єкти завдяки взаємному трансляванню своїх “Я”. Дитина не може бути суб’єктом процесу виховання,

а лише своєї діяльності; осмислення світу та себе в цьому світі (відображеного в свідомості) забезпечує входження дитини в культуру суспільства на певному етапі життя. Центральною ланкою осмислення є усвідомлення цінності об'єкта світу. Саме ціннісне відношення до дійсності регулює поведінку дитини [21, с. 386].

Розвиток спрямований на якості, які притаманні особистості, але потребують розкриття та вдосконалення [28, с.125]. Розвиваючи вищезазначену думку, розвитком Ш. Амонашвілі називає “процес переходу природних можливостей в реальні сили” [1, с.128]. Дослідник підкреслює роль дорослого в цьому процесі, який виступає посередником між трудністю та силами дитини [1, с. 128]. З означеного стає зрозумілою залежність розвитку від виховання.

З точки зору філософії виховання є складним філософсько-педагогічним поняттям, яке розглядають як у широкому, так і вузькому смислі. У широкому смислі виховання є процесом та результатом розвитку особистості. Суттю такого виховання є “передача, засвоєння та набуття досвіду життя в соціумі та в умовах конкретної культури (субкультур), створення умов для появи та вироблення внутрішньої мотивації” [18, с. 135].

Що стосується виховання у вузькому смислі, то його визначають як конкретну діяльність дорослого щодо включення дітей в різноманітні ситуації життя соціуму, формування умов для внутрішнього росту вихованців, тобто педагогічне управління розвитком дитини. Саме в цьому значенні виховання дуже тісно пов'язане з навчанням. Виховання має забезпечити розвиток особистості, орієнтуватися на розкриття її індивідуальності [18, с. 135].

Сучасні українські педагоги так трактують поняття “виховання”:

1) “...виховання покликане виконувати об'єктивну функцію взаємодії між поколіннями, забезпечувати людині в усі її вікові періоди повноцінну життєдіяльність і розвиток, поступове її становлення суб'єктом певного конкретно-історичного процесу, у т. ч. – безболісне входження та повну адаптацію до життя в певних соціально-економічних реаліях” (А. Бойко) [6, с. 9];

2) “виховання – соціальне, цілеспрямоване створення умов для розвитку людини, процес отримання сукупності знань, культурних навичок, поглядів, що становлять загальний рівень духовного розвитку людини і є наслідком систематичного впливу культурного і матеріального середовища, навчання” (Ю. Зінковський) [9, с. 540 – 541];

Виховання – постійний та безперервний процес у житті людини. Розвиток її природних сил має постійно узгоджуватися із зовнішніми впливами, що виявляється в діяльності, поведінці, ставленні до себе та інших. Однак суспільна еволюція людини передбачає поступовий розвиток її особистісної незалежності, відносної автономії від впливу зовнішніх факторів, із зростаючою роллю внутрішніх чинників мотивації діяльності та поведінки. На думку О. Матвієнко, рушійною силою виховання є боротьба протилежностей: між природними задатками вихованця та суспільними вимогами до нього. Боротьба, подолання цих суперечностей забезпечує розвиток людини, стимулює її творчі можливості. Дослідниця вказує на дві взаємопов'язані грані виховання: 1) педагогічний вплив вихователя,

колективу; 2) готовність вихованця сприйняти й осмислити цей вплив, що визначається його природженими індивідуальними якостями [14, с. 38 – 40].

Виховання має сприяти реалізації людиною себе, виходячи із якостей суспільної моралі, які мають засвоїтися індивідом в процесі виховання [28, с. 125]. Майстерність педагога полягає в тому, щоб суспільно значиме стало особистісно значимим для дитини на основі її власного інтересу [28, с. 145].

Отже, розгляд виховання відбувається двома способами: індивідуальним та суспільно-культурним. У першому випадку виховання розглядається як засіб розвитку індивідумів. У другому випадку – як засіб збереження суспільства та культури при зміні поколінь. Спільною тут є позиція про те, що виховання є засобом засвоєння школярами необхідних знань, вмінь, норм моралі, що, в свою чергу, дає можливість існуванню суспільства та передачу культурної спадщини наступним поколінням [7, с. 68].

За нинішнього розуміння результатом виховання є не лише засвоєння культурно-історичного досвіду, а й набуття здатності до засвоєння нових типів діяльності та відносин між людьми. За таких умов діяльність виступає у формі свідомо організованої співпраці, а критерієм виховання визначається здатність до самоформування людиною себе та своєї активності [18, с. 137]. Означену думку підтримують вчені О. Бялик, О. Коберник, які зазначають, що "процес виховання виступає як творення соціально-психологічних умов особистісного саморозвитку суб'єктів педагогічної взаємодії, сприяння самореалізації сутнісних сил кожного з них" [10, с. 166].

Стає зрозумілим, що особистість характеризується суб'єктивністю, саме в такій іпостасі людина є суб'єктом, господарем своєї життєдіяльності. За А. Бойко, особистісно-соціальна функція феномену виховання полягає в необхідності забезпечення життєдіяльності особистості у всьому багатстві її суб'єктивності, що складає головну сутність навчання й освіти [5]. Вважаємо необхідним визначити сутність поняття "суб'єктивність". "Суб'єктивність – здатність усвідомлювати себе носієм знань, свободи, відносин, проводити усвідомлений вибір у системі соціальних відносин, віддавати собі звіт у своїх діях, бути стратегом власного життя, осмислювати зв'язки свого "я" з іншими людьми" [27, с. 29]. Отже, виховання – процес становлення особистості, спрямований на формування її світогляду, переконань, норм поведінки, звичок, рис характеру, вольових рис, відношень особистості до природного середовища, соціуму, до самої себе.

Основними дефініціями процесу виховання є:

- *сутність виховання* – допомога дитині в реалізації її можливостей [23, с.8];
- *головна мета виховання* – формування самостійності [20, с.91], формування вміння переборювати себе [2, с. 64];
- *завданням виховання* є розвиток людини [22, с. 376.] та суспільства: "...феномен сучасного виховання стає важливим механізмом розвитку не тільки окремої людини, а й всього суспільства" [11, с. 288], покращення та вдосконалення сучасної реальності [25, с. 10];
- *основа виховання* – створення позитивної мотивації в учня, допомога в переборенні труднощів у процесі саморозвитку [25, с. 11];
- *двигуни виховання та самовиховання* – самооцінка та суб'єктивна

оцінка сприймання зовнішніх факторів [25, с. 11], активізація сил учнів [12, с. 143];

- *енергоресурсом виховання та самовиховання* є цілепокладання, передбачення майбутнього [30, с.121].

- *зміст виховання (його інтелектуальна база)* – моральні цінності суспільства, наукові знання, події, факти [23, с. 53];

- *складові виховання* – навчання і освіта [6, с. 9];

- *пріоритетна функція сучасного виховання* – ціннісно-орієнтувальна;

- *основним джерелом виховання* є засвоєння культурних цінностей, так як культура суспільства детермінує мету, зміст, характер самовиховання та саморозвитку [25, с.11].

Відтак за нового бачення вихованням є створення умов для розкриття здібностей кожної дитини. Ряд учених (Г. Костюк, Н. Мойсеюк та ін.) визначають виховання одним із основних факторів розвитку особистості [12; 16]. Однак, у ході розвитку виявляються нові можливості для виховання. Зокрема, Г. Костюк зазначає, що протягом життя в дитини виникають нові інтереси, потреби, прагнення та можливості їх реалізації [12]. Чим більше розвинута людина, тим більш різносторонньо та самостійно вона буде збагачувати себе, контактуючи з природою, соціумом та засвоюючи культурні надбання. Процес розвитку ускладнюється включенням все нових факторів, що призводить до розуміння процесу виховання як самовиховання, як власної високої самоорганізації [15]. Ці твердження вказують на тісний взаємозв'язок та взаємозалежність між розвитком та вихованням. У своїй єдності розвиток та виховання складають сутність індивідуального розвитку особистості, у процесі якого формуються якісні новоутворення. Звідси розвивальним вихованням є “цілеспрямований процес породження у внутрішньому світі дитини нових духовних цінностей під керівництвом вихователя” [21, с.91]. Вважаючи виховання необхідною формою розвитку дитини [3, с. 164], найважливішим завданням вихователя І. Бех вважає активізацію всіх внутрішніх сил дитини, які б дали можливість успішно вирішувати різноманітні життєві проблеми [3, с.191]. У контексті цього положення дослідник зазначає, що мета розвивального виховання “полягає у створенні зовнішніх і внутрішніх умов для побудови індивідуальної траєкторії ціннісно-смыслового самовизначення особистості, що виступає орієнтовною основою її свідомої поведінки в природному і соціокультурному світі” [4, с.4 – 5].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, за сучасних умов функціонування суспільства виховання покликане виконувати розвивальну функцію – створювати умови для саморозвитку суб'єктів виховного впливу. Перспективи подальших наукових пошуків полягатимуть у з'ясуванні розвивальної функції навчання, зокрема як розвитку мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1.Амонашвили Ш. А. Баллада о воспитании. Истинное воспитание Ребенка – в воспитании самих себя / Ш. А. Амонашвили; [Лаборатория гуманной педагогики, Артемовск]. – Донецк : Изд-во “Ноулидж”, 2008. – 172 с.

2.Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества: кн. для учителя / Ш. А. Амонашвили. – К. : “Освіта”, 1991. – 111 с.

3. Бех І. Д. Виховання особистості : У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : наук. видання / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.

4. Бех І. Д. Особистість у діапазоні розвивально-творчого потенціалу / І. Д. Бех // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2012. – № 2 (серпень). – С. 3 – 5

5. Бойко А. М. Виховання людини: нове і вічне / А. М. Бойко. – Полтава : Техсервіс, 2006. – 566 с.

6. Бойко А. М. Концептуальні основи особистісно-соціального виховання / А. М. Бойко // Постметодика. – 2002. – № 5 – 6(43 – 44). – С. 87 – 92

7. Брецинка В. Метатеория воспитания. Введение в основы науки о воспитании, философию воспитания и практическую педагогику / пер. с нем. О. Заякина и И. Дячок [отв. Ред. В. Кортхаазе, Р. Мних]. – К. – Дрогобыч Коло, 2006. – 368 ст.

8. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – 2-е вид., доп. й випр. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.

9. Зінковський Ю. Ф. Навчально-виховний процес / Ю. Ф. Зінковський // Енциклопедія освіти [акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 540 – 541

10. Коберник О. М. Інноваційні технології навчання та виховання : навч. посіб. / О. В. Бялик, О. М. Коберник. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – 210 с.

11. Косенко Т. С. Анализ этапов становления отечественной философии воспитания / Т. С. Косенко, В. И. Панарин // Философия образования. – 2010. – № 1(30). – С. 282 – 289

12. Костюк Г. С. Избранные психологические труды / Г. С. Костюк. – М. : Педагогика, 1988. – 304 с. – (Труды д. чл. и чл.- кор. АПН СССР),

13. Кремень В. Освіта в контексті цивілізаційних змін / В. Кремень // Шлях освіти. – 2010. – № 4. – С. 2 – 4

14. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія / О. В. Матвієнко. – К. : ВД “Стилос”, 2006. – 543 с.

15. Милтс А. А. Гармония и дисгармония личности: Филос.-этич. очерк / А. А. Милтс ; [пер. с латыш.]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 222 с.,

16. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. / Н. Є. Мойсеюк. – 3-е вид., доп. – 2001. – 608 с.

17. Новейший психолого-педагогический словарь / сост. Е. С. Рапацевич ; под общ. ред. А. П. Астахова. – Минск : Современная школа, 2010. – 928 с.,

18. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. – Мн. : Изд. В. М. Скаун, 1998. – 896 с

19. Вишневський О. Педагогіка розвитку / О. Вишневський // Педагогічна думка. – 2006. – № 1. – С. 78 – 86

20. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси / О. Вишневський. – Львів : Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г. Ващенко, 1996. – 238 с

21. Педагогика : учеб. пособ. для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / под ред. П. И. Пидкасистого. – М. : Педагогическое общество России, 1998. – 640 с

22. Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с

23. Практична педагогіка виховання : посіб.з теорії та методики виховання / за ред. М. Ю. Красовицького ; (упор. Іванюк Г. І.]. – Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – 218 с

24. Психология. Словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.

25. Рабош В. А. Синергетический подход к проблеме устойчивого развития образования / В. А. Рабош // Философия образования. – 2008. – № 2(23) – С.5 – 12

26. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О. Я. Савченко. – 2-ге вид., доповн., переробл. – К.: Богданова А. М., 2009. – 226 с.,

27. Сучасні тенденції виховання // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – № 1. – 2012. – С. 29–33

28. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека : учеб. пособ. / В. Д. Шадриков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательская корпорация “Логос”, 1996. – 320 с.: ил.,

29. Шуман С. Г. Место воспитания в целостном процессе развития личности / С.Г.Шуман // Образование в современной школе. – № 4. – 2002. – С. 27 – 33

30. Щетинин М. П. Объять необъятное: Записки педагога / М. П. Щетинин. – М. : Педагогика, 1986. – 176 с.

УДК 37.013-053.2(09)(477)“19”

С. Є. Лупаренко,

кандидат педагогічних наук, доцент
(Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди)

ВИКОРИСТАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИТИНСТВА ХХ СТ.

Постановка проблеми. Однією зі значущих цінностей сучасного суспільства є дитинство, оскільки саме в цей час закладаються основи всього майбутнього життя особистості. Дитинство є важливою складовою розвитку й відродження української нації, а ставлення до дітей, їхній розвиток, виховання, соціальний захист з боку держави, соціальних інститутів й окремих соціальних груп свідчать про певний рівень культурного й соціального розвитку суспільства.

Однак різні тенденції та особливості сучасного суспільства, які беруть свій початок у ХХ ст. (комп'ютеризація, надмірне інтелектуальне навантаження дітей, прагнення розпочати їх навчання якомога раніше,